

*Олександр Борисович Костенко,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права юридичного
факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук*

ПРАВО ЯК ПРАВО АБО ЕВРИСТИКА ПРАВОЗАПИТУВАННЯ

Що є «право»? У чому суть вічного запитання про нього? Що у «праві» примушує нас запитувати? Про що у «праві» не можна не запитувати? Чому ми не можемо не запитувати про «право»? Чому необхідність запитування пов'язана з необхідністю зрозуміти саму природу правового «чому»? Чому нас вічно спокушає це питання, це саме себе пожираюче запитання про «право»? Запитання, яке несе в собі печатку деякої апріорності. Запитання, як передумова будь-яких роздумів, що наважуються занурити себе в «правову» субстанцію, як в деяке метафізичне чорнило, яким пишуть чорним по-білому. Але чи згодне «право» грати роль невинного фону, що готове відбити конфігурацію написаного як деяку експансію нормативного, не беручи при цьому відповідальність за сенс цих «чорних» символів, що встановили на цій колісній ідеально чистій поверхні свою владу? І чи стає з часом, написане «чорним», іншим виміром «білого», спекулятивною ілюзією, що прийняла в жертву чистоту правової форми, потенцію її незаплямованої та нереалізованої нормативності? Нормативності, яка є передумовою будь-якого дискурсу, який хоче стати «правовим» і реалізуватися через написання. Реалізуватися через необхідність пошуку розуму як «нотаріуса», що може завірити написаний текст. Розуму, що опосередковує своєю природою нескінченну чергу наших спроб нормативно осягнути щось ненормативне у всесвіті. Розуму, в дзеркальності якого ми осягаємо власну ненормативність, що відбиває нормативність буття.

Чому «право»? Чи можна побачити в природі «права» запитання про самого себе? Що і чим є «право» для себе? Чим і навіть, можливо, ким воно є для нас? Тільки виявляючи себе як поняття, слово, ідею, символ - вічні сутності раціонального простору, «право» зустрічається з суцюзю поза собою ірраціональністю. Саме це понурює запитання в абсурд, що рятує себе гімнами мертвої тавтології, нескінченної самоідентифікації того, що ідентифікується. Саме запитання про «право» стає для нас деякою формою можливої відповіді. Відповіді самим собі. Відповіддю як надією, що гріх запитання не стане складом злочину на Страшному суді «формально-правової логіки» або «логіки правових форм». Відповіддю, яка не стане нас засуджувати за питання про те, - яку форму має питання про «право» і яку форму повинна мати відповідь? Але коли і за яких умов народжується саме запитання про «право»? Скільки часу відповідь готова чекати сама себе? І чи не стане для нас саме очікування відповіді каїновою печаткою вічного незадоволення змістом запитання? Незадоволення, яке породжує невизначеність у сприйнятті відповіді, породжує почуття розгубленості від того, що відповідь раптом перетворюється лише на іншу форму поставленого питання. Відповіді приречені нашим самозапитуванням. Можливо, легше, коли відповідь дає хтось інший. Але й питання приречені на «завдання» відповіді. А тому зустріч питання і відповіді парадоксальна. Ця зустріч і є перетинанням деяких сенсів, з яких народжується не саме «право», а його розуміння.

Саме у цьому перетині народжується евристичний вимір «ненормативної нормативності» як смислового поля праворозуміння. Ненормативність питання і нормативність відповіді про «право» стикаються. Приклад цього зіткнення відбиває і мій авторський дискурс, заручниками якого є як я сам, так і той, хто зараз осмислює ці рядки. Чому заручниками? Тому що сам дискурс про правове «запитання» не може не бути ненормативним. А тому можна говорити про два виміри нормативності:

1. нормативність самого дискурсу, як нормативність його логічної форми;
2. нормативність «правового» змісту дискурсу про «право».

При цьому ці два види нормативності конкурують один з одним за достовірність, істинність «правового змісту». Зміст будь-якого дискурсу, що осмислює природу «права», не може не бути нормативним. Можливо, саме, тому студенти - першокурсники юридичних факультетів, так нормативно сприймають теоретико-правовий дискурс. Тому й неможливо заборонити нормативності дискурсу приймати ту або іншу сторону в спорі між «питанням» та «відповіддю» про суть «пра-

ва? Але саме «запитання» першим переймає на себе критичний погляд цієї нормативності. І намагається усю «відповідальність» перекласти саме на «відповідь». Нехай відповідь «відповідає». Але доля будь-якої відповіді - бути нормативною. І не важливо, що ця нормативність перебуває завдяки підказці «розуму природи» або «природи розуму» як джерел оповіді нашого дискурсу. Але, що при цьому має особливу евристичну цінність так це те, що ця нормативна «шпаргалка» природи безсила перед запитанням про неї саму. Це безсилля є результатом «евристичного алгоритму» самого «запитання», що породжує парадокси, яких так бояться запрограмованість на нормативність «відповіді». Ось чому «право» спочатку чинить опір «правовому» характеру власного (парадокс!) запитання про суть «права».

Ось чому «право» на запитання про «право» не пов'язане обов'язком передрозуміння нормативної суті самого «право запитування». Але питання поставлене. А «відповідь» не прагне на цю зустріч з «питанням». Тут завжди є темпоральний розрив. «Уривається зв'язок часів»? Нормативний зв'язок? Мить мовчання розуму, як головного редактора «правового» дискурсу перед нормативним актом логізованої самоістифікації. Розум обдурює «питання», примушуючи його суть і значення переходити на бік «відповіді». Метафізична операція розуму над поняттям «право» зачаровує досконалістю інструментально-аналітичного мистецтва понять-хірургів, досконалістю у справі розкладання і розриву цілісної ідеї «права» у «питанні» - на складові частини у «відповіді». І усі розуміють, що через призму «відповіді» ми вже інакше бачимо й саме «питання». «Відповіді» спокушають «питання». На невинну чистоту «питання» ми завжди дивимося через призму вже колись даних «відповідей». Але порятунок «питанням» про «право» приходить від самої ідеї запитування. Запитування очищає своєю евристичною силою першостворену трансцендентну ідею «права». Чи завжди ми можемо відновити достовірність первинного сенсу «права» після того, як про його суть вже дана «відповідь»? Хто здатний, осягаючи зміст «права» у «відповіді», не забути його достовірність, цілісний образ та самототожню універсальну одиничність, не опосередкованою нормативністю? Хто здатний витримати спокусу «відповіді» про природу «права»? Спокусу новизною сенсів, творчістю системного розривання цілого на частини. Спокусу «правовими» уламками, з їх благанням і надією набути самостійного статусу правового «цілого», статусу самого «права», його ідеального і абсолютного суверенітету. Спокусу народженням методології «різного» праворозуміння. Спокусу думкою про те, що природа цілісного праворозуміння можлива лише завдяки з'ясованій природі складових частин в їх автономній функціональності та нормативній незалежності. Спокусу конфліктом цілого і частин. Спокусу діалектикою ворогуючих дискурсів з лабіринтами логічних структур, в яких не страшно й загубитися. Спокусу нескінченною складністю та прагненням до рівноваги. Рівноваги, яка у будь-яку мить готова стати біфуркаційною пасткою нашої природи. Природи, яка не сприймає серйозно нашу думку про неї. Природи, яка байдужа до форм нашого дискурсу. Природи, що заперечує свою «природно-правову» субстанціальність. Природи живої, чуттєвої, скороминущої, недосконалої та смертної. Природи, що заперечує абсолютність і неприродність нашого «правового» дискурсу. Але саме це заперечення генерує простір консенсусу для тих, хто готовий прийняти ідеологію «природності» як міфологізовану мрію про самих себе. Мрію самого дискурсу стати природним. Мрію, обернену у минуле. Мрію дискурсу про «золоту добу» свого власного буття з його понятійною чистотою та простою єдністю з природою. Мрію тих, хто й сьогодні готовий випробувати на нормативну міцність природну «печаль» своєї пам'яті по деструктурній цілісності ненормативного буття. Мрію тих, хто готовий своїми спогадами повернути у вічність свою історичну суть, створити свою власну історію «правових» згадок та подарувати собі нормативну логіку історичної реальності. І ось покоління за поколінням наші «мрії» дають визначення усьому та усім. Ми розкриваємо мислиму думкою і немислиму недумкою нескінченність різноманітних стосунків зі своєю власною природою. Виробляємо логічний імунітет від садомазохістського спостереження за муками, а інколи й загибеллю в суб'єкт - предикативній «в'язниці» самототожньої суті «права», що пройшло процедуру визначення. Ця загибель іманентна трагічній долі матеріально-предикативного світу. Світу, що осиротів, в якому живі образи платонівських ідей надівають понятійні маски і грають ролі визначників та ідентифікаторів «права». І ця загибель не завжди лише символічна. У ній є провина нашого розуму, що захопився мрією. Розуму, що відкрив у собі власне задзеркалля, з можливістю знаходити щось нове у своїх нескінченних відображеннях, формах та образах. Розуму, який універсалізує свою раціональність, використовує свій понятійно-предикативний дар, та й у наслідку зраджує своїм нормативним опосередкуванням трансцендентну та позапонятійну чистоту «права». Розуму, що проганяє нашу природу скрізь перехресний логізований вогонь схем і систем, практик і методів прояснення її

природної «правості». Розуму, що заважає природі вгадати щось справжнє в самій собі. Розуму з його переодяганням в ірраціональне. Розуму, чий шлях до «права» стає перманентним плюралістичним маскарадом нормативних методологій. Розуму, з яким природа вже і не знає куди і навіщо йти. І нарешті, розуму, який вже і сам себе давно вважає природою. Та все ж знаходяться у лещатах логіки, «право» зберігає первинність власної смислової гравітації, що існувала до «великого вибуху слів», народження елементарних розумних частинок, які для когось стали рівними самому Богові. Богові, що знає різницю між словами і тим, що ці слова означають і маркірують. Богові, що знає межу між розумом та його віддзеркаленим хаосом - абсурдом. Але чи стане нам доступне це божественне знання? І чи стане нормативність абсурду шляхом «спогаду» суті «права». Усвідомлення необхідності пройти цей шлях приводить нас до розуміння свого «права» на розуміння первинного сенсу хаосу. «Права» на висновок про невідомість первинного сенсу «права». «Права» на визнання себе потерпілими від «логічного» безправ'я. «Права» на нове розуміння «нормативності» як «природного» подарунка Бога або «божественного» - Природи. А може, й подарунок І Канта згодиться в усвідомленні розумом необхідності критичного до себе відношення, без якого первинна природність, чистота і самопрозорість «права» залишаться лише «юридичними» фікціями. А може й сама сестра Бога - доля, в особі необхідності підкине й свій подарунок, щоб ми знову відчули себе її улюбленими дітьми з правом на чарівні можливості у казковій реальності. І ось ми вже готові пробачити слабкості самої «необхідності», яка не бажає знати підстави свого власного буття. І взагалі подякувати їй за ці нормативні таємниці, які нам доведеться розгадувати, залишаючи на пам'ять собі те, що не може бути розгадано ніколи...

Що є «право» у природі цього «ніколи»? Як «ніколи» співвідноситься з нормативністю? Чи може бути негативним принципом абсолютної природи «права»? Абсолютність «права» – це форма його ідеалу і досконалості. До цієї форми прагне народжений розумом ціннісний світ відносних універсалій – «права» як можливості і свободи, правди і справедливості, правління правильного. Між абсолютністю і відносністю цих нормативних аксіом і розташовується кордон – «ніколи». «Ніколи» є заперечення часом, як інструментом пізнання, своєї власної абсолютної нормативності. «Ніколи» зв'язує нас з вірою в можливість взаємозаперечення абсолюту і відносного. Це заперечення дієве. Воно дає можливість ближче підійти до реальності, що прагне до правової, абсолютної форми. Воно з мужністю породжує в цій реальності: неправу й несправедливість, неправду й неправильність. І саме через віру, а не через раціональність дає можливість осягнути евристичну природу «права». Саме можливість заперечення «права» «правом» повертає нормативності справжній, первинний сенс. Ідея реального «правового» заперечення уривається в чистий світ можливостей, вибухає його свободою, як найбажаніший можливості. Можливості, яка і не дає урватися «зв'язку часів». Але при цьому як же важко мислити «свободу». Як важко визнавати її негативну потужність. Може в ній і є джерело й початок «права»? А енергією цього джерела і є негативність? Негативність, що була у Бога. Негативність як засада заперечення? Як важко ставити в абсолютну безодню питання: ким не був Бог на початку самого себе? Що породжує божественність в силі «права», що заперечує і самозаперечує? Що завдяки «праву» хоче заперечувати Бог? І чи хоче саме право бути «негативною» силою Бога? Його нормативним «ніщо»? Саме нормативність «ніщо» зв'язує нас із станом передсвободи. Саме це відчуття наперед свободи є чистою потенцією «права». А тому ідея права нами сприймається як заперечення безправ'я як умови несвободи. І право приходить услід аномії, як породжене нею заперечення, що затверджує свій особливий первинний негативний сенс. Саме через це заперечення «право» створює своє інше, свою власну правду як правильний образ у неправильному дзеркалі. Звідси у «праві» завжди є певна кривизна, обман, ілюзорність. Завдяки цій спотвореності ми ще реальніше бачимо конфлікт норм, відносин та цінностей як модусів тривимірного «правового» простору. Але можливість деякого «четвертого виміру» виступає як надія на свободу і порятунок самого права, як його власна рефлексія, інтроспекція та внутрішня інтеграція. Право мислить себе як абсолютний фокус усіх можливих людських і нелюдських вимірів. У права завжди є можливість стати неправом, побачити свій первинний стан негативної потенційності у всесвіті, всепоглинаючи порожнечу. Право як заперечення божественного заперечення, долає і свій власний закон, такий, що породжує своє інше, свого нормативного ворога.

У чому буття права? У пошуку, знаходженні, виявленні абсолютної життєвості самого буття. У можливості бути «чистою» донормативною можливістю свободи. У можливості бути власне «правовою» можливістю вибору між «добром» і «злом», «щастям» і «нещастям». Завдяки

«праву» людина спокушає своє потенційне нещастя. Завдяки «праву» людська недосконалість отримує божественний вимір. Завдяки «праву» зумовлюється апіорна гріховність буття. Право стає нормативним простором реалізації свободи як можливості людини бути собою і бути іншою. Шляхи «права» несповідимі. Несповідимість «правового» гріхопадіння в тому й полягає, щоб людина по провидінню Бога - своєю свободою і стражданням пізнала рятівну чистоту «правової» віри, віри в позамежну початковість свого призначення зазнати «правову» істину, правду й справедливість. Людина отримала своє власне «людське право» - право правити своїм власним людським виміром. А також право на досягнення того, що ця задана «людяність» саме в очах Бога набуває в собі деякої надлюдської сили. Віра в право, віра права і право віри. Нормативна трійця людської долі, що дарує надію на порятунок. Але порятунок лише в нормативному вимірі небайдужої до нас божественної долі. Долі, що вимірюється жертвопринесенням нормативності. Цей останній образ «права» знову повертає себе до питання про себе. І розкриває своє інше у «відповіді» у формі тексту, «відповіді» як молитві зрозуміти, пробачити та врятувати нашу нормативність. Нормативність, яка розкривається в кожній дії, в кожному акті єдності «питання-відповіді», в кожному символічному знаку, адресованому логіці нашого розуму. Кожен юридичний текст є нормативним дитям «питання» і «відповіді» про суть права. Нормативність посміхається боротьбі «правових» думок, позицій, доктрин, шкіл, які потім розлітаються до своїх лікарів заліковувати свої «ціннісні» рани й чистити забруднені в чорнило реальності юридичне оперіння. Право «засуджене» на евристичне символізування нашого нормативного натхнення. Символізування нашого самовиправдання. Право – самототожний символ нашого порятунку через жертвні муки нормативного розп'яття справедливості, рівності і свободи... Розп'яття на дискурсивному хресті нормотворчості. Творчості запитувати. Право завжди є правом і в той ж час є чимось іншим. Але чи буде це інше «правом» і чи готово ним бути?

Костенко О. Б. Право як право або евристика правозапитування

У статті осмислюються деякі філософські аспекти права, зокрема правозапитування як особлива сфера праворозуміння. Вказується на зв'язок нормативності розуму з ненормативною суттю буття. Саме це спонукає розум постійно переоцінювати свою власну нормативність. Право й виступає особливим посередником між розумом та природою людини.

Ключові слова: евристика праворозуміння, правозапитування, правова негативність, правовий вимір природи людини.

Костенко А. Б. Право как право или эвристика правовопрошания

В статье осмысливаются некоторые философские аспекты права, в частности вопрос к праву как особая сфера правопонимания. Указывается на связь нормативности ума с ненормативной сутью бытия. Именно это побуждает ум постоянно переоценивать свою собственную нормативность. Право и выступает особым посредником между разумом и природой человека.

Ключевые слова: эвристика правопонимания, правовопрошание, правовая негативность, правовое изменение природы человека.

Kostenko A. Rights as human or heuristics law-questioning

In the article are comprehended some philosophical aspects of the right, in particular to a question to the right as special sphere of legal understanding. It is underlined communication normative mind legal with a sub-standard essence of life. It induces mind constantly to overestimate own normative. The right also acts as the special intermediary between reason and human nature.

Key words: heuristics of legal understanding, question to the right, legal negativity, legal measurement of human nature.